

U otevřeného okna

Keywords: Libor Martinek, Henryk Jasiczek, Óndra Łysohorsky, poetic regionalism, other-language poetry in the Czech lands

Klíčová slova: Libor Martinek, Henryk Jasiczek, Óndra Łysohorsky, básnický regionalismus, jinojazyčná poezie v českých zemích

Abstract

The author of the study deals with two literary-historical monographs of Libor Martinek. This Czech literary scientist is known above all as an expert in Silesian (Teschen) literary regionalism. This context is also based on the study of two distinguished personalities of Czech literature writing in another (Polish, Lachian) language. For Martinka there is an important thorough knowledge of facts or familiarity with the texts of primary and secondary literature. Familiarity with world literary theory also allows him to make adequate interpretations of artistic texts. So he can pronounce a fair trial about the place of a personality in literary history or the debt that Czech literature has so far.

Autor práce se zabývá dvěma literárně-historickými monografiemi Libora Martinka. Tento český literární vědec je znám především jako odborník na slezský literární regionalismus. Tento kontext je také založen na studiu dvou významných osobností, které tvoří českou literaturu v jiném (polském, lašském) jazyce. Pro Martinka je důležitá důkladná znalost faktů a znalost textů primární a sekundární literatury. Znalost světové literární teorie mu také umožňuje provést přiměřené interpretace uměleckých textů. Takže může doložit místo dané osobnosti v literární historii nebo také dluh, který má vůči ní česká literatura.

Mo ná je to místo méně bezpečné, nebo na ně bývá dobře vidět a trochu tam táhne, ale zase nám mnohé nabízí: lepší přehled o věcech stojících uvnitř (které se přicházejícím světlem zdají zřetelnějšími) stejně jako širší, ničím neprostředkovaný rozhled ven. Stát u něj přece jen vy aduje určitou rozvahu stejně jako odvalu: abychom nevypadli,

abychom (v překotném strachu o sebe či náš byt) neubli ovali domácím ani cizím. Odvahu a také otužilost; správné oděnění i vědomí přesné míry věcí.

Jedním z těch, kdo si prostředkující role otevřených oken jsou vědomi natolik, že se rozhodli u jednoho z nich setrvat, je také opavský literární vědec (teoretik, historik; ale také překladatel – zejména z polštiny – a básník) Libor Martinek. Tímto oknem je mu širší prostor českého (a také polského) Slezska a zejména Těšínska: v něm se setkávají a mísí vlivy z obou stran hranic. Navíc jde o terén, na něm se – často jakoby pod zvětšovací sklem – splétají uzlové okamžiky národních dějin. Ačli řekneme raději a přesněji, že v tomto daném případě a regionu vlastně dějin psaných několikerým národem v rozličných jazycích (...tedy také německy, slovensky, hebrejsky či v jidiš – anebo „po naszymu“).¹ Přijmeme-li tezi, že dějiny známe a poznáváme jediné jako psaní o dějinách, tedy i dějin častokrát si protiřečících.

Pokud se pak literární historik chce věnovat určitým osobnostem tyto (alespoň kulturní) dějiny utvářejícím, nezbyvá, než aby připustil několikerý možný úhel pohledu na zkoumaný předmět (úhel daný často tím, ze které strany – i jazykových – hranic je na něj pohlíženo), aby se mu samozřejmostí stala jak proměna prostředků a metod, s nimiž ku zkoumání přistupuje a jimiž nazírá, tak také pevná základna teoretická / metodologická. Teprve pak mu jednotlivá fakta nezacloní hloubku, pro dílčí problémy se nestane stranickým. Ba – právě pro ně – dokáže v úhrnném pohledu vyzdvihnout ono spojující. Aby pak otevřené okno neskýtalo nebezpečí pádu, ale čistý vzduch a volný pohled.

Před tím, než se začal věnovat nepřehlédnutelným osobnostem regionálního kulturního, literárního dění ve 20. století, snažil se Marti-

¹ Místní romská kultura na někoho, kdo ji zmapuje, zatím čeká. Doufejme, že její nalezení – stejně jako její nalezení zde žijící Řekové (nalezení – jak příznačně – v Liboru Martinkovi); řečtí básníci odcházející „na sever“ před politickými poměry ve své vlasti.

nek o zevrubné zmapování terénu a jeho specifík (Martinek 2015). Tedy toho, co bychom mohli nazvat regionální, skupinovou či individuální identitou (vymezující se ve vztahu k rozličným celkům vyšším i nižším), jejími aspekty / projevy a jejími proměnami. Samozřejmostí je mu teoretické poučení u autorů domácích i cizích (zejména polských), na jeho základě buduje metodologickou základnu svých výzkumů: jí je zejména hermeneutická komparatistika a recepční estetika. Jeden z jeho recenzentů si navíc povšiml *postmoderních aspektů* Martinkova zkoumání, to znamená setrvalé „nedůvěry vůči metanaracím“ (Horký 2017, s. 184). Právě vědomí celku mu pak umožňuje náležitě ocenit místo, jež v něm zaujímají jednotliví (literární) tvůrci:

Na Martinkovo kritické myšlení usuzujeme i ze skutečnosti, že je schopen vidět spisovatelovo dílo [...] v širších souvislostech, soustředit se na jeho vývoj v delším časovém horizontu, neupadat do stereotypů a škatulkování (Horký 2017, s. 185).

Z tohoto pohledu se nám zdá, jako by Libor Martinek psal jedinou knihu, obsáhlou monografii kulturních aktivit a literárních tvůrců Slezska či spíše Těšínska minulého století. Do ní se velké dějiny promítají na plátno konkrétních osudů, politické, ekonomické, národnostní (jazykové) problémy zůstávají přítomny natolik, nakolik ovlivnily vnější projevy literárního života a především genezi, recepci a konec konců také konkretizaci literárních děl.

To nás opravňuje, abychom dva námi zkoumané tituly pojaly jako její součásti: které se vzájemně doplňují, třebaže každá z nich zdánlivě cílí k jinému tématu. *Henryk Jasiczek* (Martinek 2016) je kniha monografií zasvěcenou básníkovi jazykově i citěním polskému (přijímajícímu ovšem na území dnešní České republiky) a svázanému s vývojem české a polské literatury od druhé světové války do 70. let XX. století, *Laško-évropský básník Ondra Lysohorský* (Martinek 2017) monografií věnovanou životu a dílu svérázného frýdeckého rodáka známého více za hranicemi než doma, totiž tvůrce písničkového od 30. let XX. století a do své smrti nejen česky (málo a jenom epigramy), ale zejména německy a lašsky.

Pokud byl Martinek dříve – a možná trochu nespravedlivě – považován za jakéhosi pozdního pozitivistu, často se tak dalo pro to, čím současná literární věda ku své škodě přes míru opovrhuje: tedy pro jeho zevrubnou heuristickou práci v knihovnách i archivech, pro ono často neviditelné faktografické, materiálové zázemí, na něm staví. Ku prospěchu věci a svého čtenáře tak nyní bezesbýtku činí s vazbou na texty či tvůrce, o nich promlouvá a je interpretuje. Snad dokonce může hovořit o jakémisi vzájemném zrcadlení a doplňování – text je logicky svázán s okolnostmi svého vzniku či cesty ke čtenáři (a okolnostmi své recepce kritické), osobní nedorozumění jsou osvětlena rozdíly v poetice (například jistá zdvořilá distance mezi *tradicionalistou* Jasiczekem a více novátorskými tvůrci Prvního rozletu či Literární skupiny '63). Archivní bádání navíc Martinkovi umožnilo upřesnit či opravit řadu (literární) historiografií dosud tradovaných soudů (například stran Łysohorskeho dopisu Stalinovi; Martinek 2017, s. 219–221). Právě potřeba materiálového ukotvení vede Martinka k tomu, e před rozletem mýtu dává přednost svěšeným křídům pravdy.

Bádání v *doprovodných textech* nebývá ovšem prosto půvabu. Tedy pokud tyto svedeme jak mezi sebou komparovat – tak také vidět v širším kontextu dějin ne jen osobních či regionálních. Jestli e jsme tedy v první z obou zkoumaných knih četli o dávném Jasiczkově rozhovoru s Gomulkou stran něho povstání polsky se cítících a hovořících obyvatel českého Slezska (viděno z Polska: Zaolší) proti tamní státní moci (zbraně e by u byly z Polsky dodány), v té druhé nalezneme na několika místech zmíněn Łysohorskeho spor s Nejedlym a Kopeckým, kteří chtěli část polského Slezska po válce rovnou zabrat za pomoci armády. Abychom si uvědomili, o kolik více měli *zdravého rozumu* básníci ne politici – takto představitelé *proletářského internacionalismu* (jeho praxi může díky Martinkovi nahlédnout *in nuce*). Abychom pochopili, kdo lidi rozděluje – a co je umí spojit.

Pokud nás výše uvedené vede k tomu, e poznání se nesmí vyhýbat ani o ehavým tématům a problematickým místům, vezme, e právě tak si Libor Martinek počíná: jako by ho problémy přímo přitahovaly.

Pokud předešle obsáhle pojednal otázku (krajové) identity, která v prostředí bohatě navštíveném dějinnými a národnostními různicemi rozhodně není něčím jednoznačným a nasnadě jsoucím, volí nyní osobnosti jednak pro pochopení regionálního literárního dění klíčové, jednak – jak u to u výrazných tvůrců bývá – všelijak ostrohranné. Problematické. Nesnadno uchopitelné. Ne bezesbýtku zatím vyložené. Tedy takové, k nim má zatím (nejen) česká literatura a literární věda nemalý dluh. A kdy u jsme v názvu práce použili oně symboliky: Osobnosti, jimi se literární dění regionální otevírá širšímu vývoji literatury národní (nebo snad státní) a evropské a v nich se dané okolnosti zrcadlí; osobnosti, které – přesahující hranice – vytvářejí mosty. Jak pravil další z Martinkových recenzentů: je důležité, aby se takovýchto tvůrců chopil „kompetentní autor“ (Malý 2010, s. 21).

U jenom proto, e jeden z prvních (po P. Kubiszovi²) tvůrců skutečné polsky psané literatury na českém území, tedy literatury, která snese srovnání s vrcholnými opusy psanými v té době buď tím jazykem nebo v té době, literatury, pro ni se regionalismus nestává zástěrkou pohodlného provincionalismu (podle hesla: dobré to není – ale je to naše), Henryk Jasiczek (1919–1976) nejen e není zatím česky vydán v reprezentativním výboru mapujícím jeho tvůrčí vrcholy (obsahujícím tedy a zejména Jasiczkovu pozdní, existenciálně laděnou lyriku), ale není v úplnosti (která by zahrнула také pečlivou edici jeho zatím rukopisných pamětí) vydán ani v polštině. Snad ani nemusím dodávat, e Martinkova práce je vůbec první knižní monografií tomuto tvůrci, „jednomu z nejvýznamnějších poválečných pol-

² Jehož poezii ovšem takový D. Šajtar staví níže než tvorbu Jasiczkovu (viz Šajtar 1960, s. 117–118).

³ Martinek 2016, s. 174: „básník pozdněstaffovské poetiky;“ Martinek si všímá také J. vazeb k poetice skupiny skamandritů.

⁴ Martinek 2016, s. 72: „působil v rámci minoritní polské a majoritní české kultury“ (k otázce *teorie dvou vlastí* viz dále Plačková 1997).

⁵ Martinek 2016, s. 106: „Jasiczek přes svůj navenek deklarovaný ateismus zůstal zakořeněný v evropské křesťanské kultuře“.

ských básníků z českého Těšínska” (Martinek 2016, s. 62), zasvěcenou.

Kompetentnost jejího autora můžeme doložit například u jenom z toho, že Jasiczkův tvůrčí profil (včetně jeho proměn) črtá na plátno literatury polskojazyčné³ (regionální i zemské) a české⁴ (včetně širšího kulturního kontextu⁵) – se znalostí řady i těch dostupných textů sekundární literatury. A také celé řady prací přítomných jen v rukopise: jako jsou *Jasiczkovy paměti* (jejich vydání by si vyžádalo pečlivou ediční přípravu – domnívám se, že by se náročnost podobné práce poněkud zmírnila, pokud by bylo zvoleno zrcadlové/dvojjazyčné vydání česko-polské, je by umožnilo spolupráci na obou stranách hranice) nebo jakou je jeho korespondence (z ní zejména ta s polskou poválečnou kanonickou autorkou A. Kamińską osvětluje rozdíly v kulturním klimatu obou zemí na počátku 70. let). Díky svým jazykovým kompetencím se můžeme Martinek věnovat vymezení Jasiczkova místa v literatuře polské a v polsky psané literatuře českého Těšínska (viz také Rosner 1995). Přičemž pravdivě zaznamenává nepoměr mezi ohlasem jeho tvorby v zemi jeho literárního jazyka (v tomto ohledu dříve často užívá termín: *polská zájmová kritika*⁶) nebo v rámci polskojazyčné literární kritiky daného regionu (případně i českojazyčné regionální kritiky disponujícími polskými jazykovými kompetencemi) – a jejím ohlasem v rámci nadregionální literární kritiky české. „Martinek vychází z výborné znalosti veškerých jasiczkovských reálií...” (Novotný 2016, s. 200).

Co bylo zaviněno problematickou dostupností Jasiczkova díla českému čtenáři; oba výbory⁷ z jeho tvorby vycházejí v průběhu 60. let a nezachycují tudíž, jak jsme výše naznačili, závěrečnou, existenciálně laděnou fázi básnickovy tvorby. Básník je navíc od roku 1969 a

³ Jako jeden z prvních včleňuje Jasiczka do celonárodního (=polskojazyčného) literárního kontextu Stefan Lichański (1962).

⁷ *Krásné jak housle* v překladu Oldřicha Rafaje a Ericha Sojky v ostravském Krásném nakladatelství v roce 1962; *Pokus o smír* v překladu Jana Pilaře, Oldřicha Rafaje a Ericha Sojky v prestižním pražském Československém spisovateli v roce 1967.

do své předčasné (na jeho zdravotním stavu se podepsalo to, že byl politicky pronásledován) smrti v Čechách „na indexu”. Ovšem ani listopad 1989 toho příliš nezměnil: Jasiczkovy básně totiž v českých překladech příliš vydávány nejsou – a pokud už jsou, tedy toliko v časopisech.

Nicméně ani v Polsku neměl jeden z prvních autorů, který z těšínského regionu (polského *Zaolší*) vykročil směrem k celonárodnímu kontextu a významu, v dycky ustláno na rukou. Tady se sluší rozšířit náš záběr o znalost jiného z „nepohodlných” polsky píšících tvůrců zpoza hranic (významem srovnatelného s Jasiczkem), totiž o Wilhelma Przeczka. Toho s Jasiczkem spojuje také odpor proti „normalizaci”. Przeczek je ovšem v Polsku (na rozdíl od Jasiczka) od konce 70. let vydáván, čten a reflektován (zatím co se o něm v Čechách nuceně mlčí)⁸. Pro Jasiczka znamená období normalizace dobu téměř úplné jeho nepřítomnosti na stránkách oficiálně vydávané literatury na obou stranách řeky Olše (Olzy).⁹

Pravili jsme však, že kontext slouží tu textu – rozumějme: analýze a interpretaci textů literárních. Zde spočívá těžiště Martinkovy práce. Sledujeme-li činnost tohoto slezského badatele podrobně a dlouhodobě, povšimneme si, která s rostoucím interpretačním mistrovstvím roste také odvaha; čili jinak: jak se stále většího prostoru dostává ukotveným, přesným a invenčním rozborům literárních textů zkoumaných autorů. Jak rozbor prozodický a nanejvýše motivický dokládá proměnlivé i setrvalé, vztahy k jiným autorům / literaturám – a také proměny kvalitativní. Podle Martina Pilaře jsou právě literární – a analytické texty (které tvoří ústřední část Martinkovy monografie) „nejvíce původní a nejobjevnější” (Pilař 2016, s. 202). Martinek v posledních svých literárněhistorických opusech:

⁸ Dodávám nicméně, že pro Przeczka ovšem neplatí Martinkovo nad Jasiczkem vyslovené: „Jasiczek nikdy nebyl experimentátorem” (Martinek 2016, s. 29). Že jej tedy polská literární kritika i tamní čtenářská veřejnost mohla více vnímat jako autora *současného*.

⁹ Ještě v roce 1990 Tadeusz Kijonka píše, že nejen polsky psaná, ale také česká poezie „na úplný, reprezentativní výbor stále ještě čeká” (Kijonka 1990, s. 11).

Dovede poukázat na komplexní účinek autorových veršů [...], aniž by o této komplexnosti přímo mluvil, jednoduše ji konstatoval. Naopak z jeho analýzy, doplněné o vhodně vybrané citace z básní, se před citlivým čtenářem otevírá to, co by v horším případě bylo možné shrnout do několika rozvedených frází. Důkladná obeznámenost s kontextem Martinkovi umožňují, aby při interpretaci odhalil až přílišnou závislost na poetice jiného spisovatele. [...] Lze sledovat, jak je řada badatelových interpretačních zjištění podána jazykem literární kritiky, tento fakt ale rozhodně nechápeme negativně, naopak – je důkazem skutečného zaujetí pro zkoumaná literární díla, která nejsou chápána pouze jako materiál pro výhradně racionální rozbor, ale na základě předkládaných ukázek jsme z pozice čtenáře schopni naladit se i na jejich emocionální působení (Horký 2017, s. 185).

Dodejme, e – a nejen zde – Martinek celou řadu textů primární i sekundární literatury – (zejména z polštiny) do češtiny překládá.

Jako příklad za mnohé uveďme přítomnost a frekvenci sakrálních motivů v Jasieczkově poezii (včetně jejich l o k á l n í h o k o l o r i t u): ty se stávají navíc součástí způsobu vnímání a deklarování básnickovy (osobní, skupinové, regionální a konečně také – směrem ke kultuře polské – nadregionální identity). Sledujeme, jak křídlo nedospělé ještě víry i krajového zvykosloví „ustupoval dobovému symbolu rudé hvězdy” (Martinek 2016, s. 52); básnickovo postupné sklánění se k „polní trávě”¹⁰ a následné hledání „hlubiny bezpečnosti” alespoň v horské přírodě¹¹ – v čase, o něm Rosner (1995), Jaworski (2002) i Martinek (2016, s. 26) shodně konstatují, e se našemu básníkovi zhroutil svět ideálů, ve které věřil v době války a socialistické expanze ve střední Evropě. Z rukopisného ego-dokumentu k tomu Martinek z Jasieczka cituje:

Protože když jsem ztratil téměř vše, co mi zůstalo: čisté ruce a čisté svědomí (Martinek 2016, s. 114).

¹⁰ Martinek 2016, s. 54–55; Tento motiv může značit jak opětovné sblížení se s duchovním rozměrem bytí (v aluzi na sbírku próz Jana Čepa *Polní tráva* z roku 1947), tak také postupné zcivilnění druhdy budovatelské dikce (s vazbou například na Jasieczkovi dobře známého Viléma Závadu a jeho sbírku *Polní kvítí* z r. 1954).

¹¹ Martinek 2016, s. 58; Spinozovské *Deus sive natura* (*Bůh čili příroda*) budíž zde zmíněno v daném kontextu poprvé.

Anebo jinde – z dopisu A. Kamienské:

Řeznický pomocník chytil vrabce a pomaloval ho žlutou barvičkou. Hejno vrabců s velkým křikem napadlo oběť a uklovalo ji k smrti. Není dovoleno být jiný (Martinek 2016, s. 134).

– připomene-li nám výše uvedená pasáž exemplum (i s krátkým výkladem), nebudeme jistě daleko od pravdy. Pokud byl tedy H. Jasieczkovi po jeho předčasném úmrtí (za hluboké normalizace) vystrojen *katolický* pohřeb, jistě to nebyl jen výraz politického protestu proti panující moci či solidarity církve s těmi, kdo byli vyhnáni na okraj společnosti.

Z Jasieczka nám ovšem zůstává nejen morální odkaz; který je mo ná dnes opět aktuální: tedy především ona potřeba upřednostnění mravnosti před osobním prospěchem či kariérou, její postavení nad občas příliš účelové výzvy politické nebo nacionální. Z Jasieczka nám toti zůstává také a zejména jeho dílo; které se od Jasmínových nocí (1959) postupně zbavuje socialistickorealistických nánosů směrem k lyrice intimní a přírodní a nakonec k existenciálnímu uchopení lidské existence v osudovém prolnutí malých dějin s těmi velkými. Pokud je velká část Jasieczkovy tvorby dosud netištěna dokonce v jeho rodném jazyce, co říci o překladech do češtiny? Snad jedině, e vydání Martinkovy monografie je alespoň malou splátkou velkého dluhu člověku, který se za války účastní protifašistického odboje a po srpnu 1968 statečně vystupuje proti účasti svých krajanů z Polska v okupačním vojsku zemí Varšavského paktu a proti této okupaci vůbec.¹²

Na jejích kvalitách tedy nic nemohou změnit ani drobné chyby („protě ovaným” místo prote ovaným; Martinek 2016, s. 13) či nepřesnosti (Abrahám není prorokem, ale patriarchou; v židovské starozákonní exegezi přísluší Mojžíšovi kromě hodnosti prorocké toliké označení náboženský a vojenský vůdce a vykladač tóry; Martinek 2016, s. 76); ostatně nepodstatné při vědomí rozsahu prostudovaného materiálu a především vlastního původního Martinkova textu.

¹² Srpnová okupace byla některými v Čechách žijícími Poláky vnímána jako možnost násilného připojení tzv. Zaolží k Polsku (k tomu viz Martinek 2016, s. 94).

Nezbývá ne si přát, aby od sekundární literatury bylo lze přistoupit k literatuře primární. Tedy od čtení o Jasiczkovi k četbě samotného Jasiczka. Arci míním, že ten, kdo bude takovýto výbor pořádat, musí mít kritické oko i pevnou ruku. Vždyť i sám Martinek podává nejeden doklad, kolik toho z Jasiczka zastaralo: zejména pokud bylo poplatné dobovým estetickým normám a ideologickým tlakům. Skoro se mi a chce zvolat: ...tedy už vím, kdo by se na jeho pořádání měl určitě podílet! Jen aby mu zůstaly čas a síly; vždyť to, co dosud neznámé není prázdné či nepotřebné, nám připomíná pravidelně stejně jako zřetelně. Čeho je svědectvím také následující (z „krajových specifíků“ opět vytěněná) monografie.

Jí tematizovaný autor sdílí s Jasiczkem nejen „přesvědčení o odlišnosti tohoto koutku světa,” (Martinek 2016, s. 121), ale také jistou osobní neskladnost, postavení uměleckého solitéra – a období dlouholetého zamlčování v luzích a hájích české literatury. Ervín Goj (1905–1989) byl zkrátka „svým způsobem kontroverzní spisovatel” (Martinek 2017, s. 8) Ľudmila Ľysohorská. Vždyť tuto „mimoběžnost” signalizoval nejen volbou pseudonymu, v němž se scházejí valašský rebel (Sivek 1959) se signifikujícím krajovým symbolem, nad to ovšem vědomou volbou literárního jazyka:

Ve své snaze o probuzení i politickou a kulturní emancipaci lašského národa Ľysohorská vytvořila na základě frýdeckého (hornoostravického) nářečí s použitím některých prvků nářečí opavských a prostředků spisovné češtiny i polštiny literární jazyk, jímž psal sociální poezii, ale také přírodní a milostnou lyriku (Martinek 2017, s. 17).

Vzhledem k autorovým jazykovým kompetencím (epigramy psal česky a sám pochází z jazykově indiferentního prostředí s kořeny českými; básně také německy a po 2. světové válce u něj dokonce německy psané literární texty převažují – koneckonců absolvoval i německé školy a němčině posléze sám vyučuje; od 30. let učil na středních školách a nakonec na univerzitě na Slovensku a slovensky byla napsána řada jeho dopisů; za války pobývá v tehdejší Sovětské svazu) není volba literárního jazyka dána toliko místem tvůrčova narození, leč vědomou volbou. Domníváme se, že jeho kořeny „v nářečí, které bylo

jazykově nejvzdálenější spisovné češtině” (Křivánek 2017, s. 205), nevyrůstají jen (připomeňme Martinkovu skepsi vůči metanaraci) z Ľysohorským v řadě programních stejně jako apologetických textů deklarované potřeby upozornit na problematické sociální postavení nepriviligovaných vrstev regionu či ze snahy otupit ostří nacionalismu českého, polského a německého – ku prospěchu národnostnímu a jazykovému sebeurčení lašskému.

Přestože je národnostní a zejména sociální revolta (pod zjevnou patronací Bezručovou; ostatně Bezruč se pozdními úpravami svých textů Ľysohorskému přiblíží i jazykově) v Ľysohorského prvotině velmi zřetelně přítomná a ve druhé básnické sbírce jen jemně překryta intimní a přírodní lyrikou, nejsou tyto opusy psány „řečí lidu”¹³ ani v konkrétním místním nářečí. Martinek totiž několikrát dokládá, jaké problémy měli s porozuměním textu či jeho recitací dokonce Ľysohorského spolurodáci. Laština zkrátka není to, co „po naszymu”, Lach v představách Ľ. není Šlonzákem (tedy zastáncem místní autonomie teritoriálně-politické), Ľysohorský sám pak Kołodziejem.¹⁴

Ve shodě s Martinkem se domníváme, že se tu setkává několikerych kulturní kontext, jenž na básníka působí, s individuálním gestem nikoli primárně politickým, ale estetickým. Tedy takovým, které je tvůrcem i součástí autorské stylizace, umělecké řeči interního autora – mluvčího Ľysohorského textů. Vezmeme-li v potaz tematické zaměření počáteční fáze Ľ. tvorby, můžeme jej vřadit do takzvané druhé vlny české proletářské poezie (tedy mezi česky píšící autory jako Jan Noha, Jiří Taufer či Ilja Bart – s připodtknutím, že Goj, ač výrazně levicového smýšlení, nikdy nebyl komunistou). Gojovým přítelem a vydávatelem poezie Ľudmila Ľysohorského byl ostatně sám Bedřich Vác-

¹³ Od nějž našeho tvůrce mj. vzdaluje také jeho vzdělání; jako jej z jeho rodného kraje odvádí dlouholeté působení v Bratislavě (či válečný exil v SSSR).

¹⁴ Josef Kołodziej (1873–1949) byl slezský politik, předseda Slezské lidové strany (*Śląska Partia Ludowa*), propagátor slezské autonomie a nezávislosti, slezský národní buditel a v letech 1923 až 1938 starosta Českého Těšína. Jeho úsilí o teritoriální nezávislost Slezska jej za 2. světové války přivádí až na pokraj kolaborace s Němci. Na rozdíl od Ľysohorského pochází ze sociálně privilegované vrstvy.

lavek. Z německy píšících autorů mu jistě byl blízký R. M. Rilke, o něm píše svoji doktorskou dizertaci. Intimnější, měličtější vrstvy básnění se u Ľ. zřetelně objevují od druhé sbírky. Rilkův zjev navíc může být signálem Ľysohorskeho zájmu o básnickou modernu (jí je Rilke pozdním výhonkem): a dobře víme, že se u některých modernistů objevuje zájem o individuální básnický jazyk, jeho vyvázání ze stávajících struktur by bylo zárukou širší přístupnosti bez nutnosti překladu a nezastřené emočního působení (Morgenstern, Carroll, Schwitters). Dodáváme, že podoba takového idiolektu byla často modifikována tvůrcovým ukotvením i dalšími jeho (nejen jazykovými, ale například také matematickými) kompetencemi. Navíc je moderna obdobím, kdy jsou jako *literární* jazyky využívány regionální dialekty (Mistralova provenšalština) či sociolekty (Rictus ve svých básních užívá argotu).

Zájem o novátorství v řeči básnické se znovu objevuje s nástupem postmoderny (například u Ladislava Nováka) v poezii fónické. Potřeba vnímat evropskou kulturu jako kulturu minorit rehabilituje navíc básníky píšící krajo­vým dialektem či sociolektem. Básnická řeč je vnímána nikoli jako (závazný) způsob přihlášení se ke skupinové poetice či literární tradici, k ideologii náboženské, politické, národnostní či státní; ale jako konkrétní projev tvůrčí individuality, jím se vymezuje vůči individualitám ostatním a stává nezaměnitelným originálem.

Nicméně Ľysohorsky se svým jazykovým experimentem přichází v časech avantgardy, navíc v době politicky vyostřené. Není jistě náhodou, že problematičtější přijetí se mu dostává (a to a do časů normalizačních) zejména od kritiky česko- a polskojazyčné; a to takové, která kritéria čistě estetická směřuje s ideovým posouzením (užitečnosti) básnického díla v politickém boji (viz např. Gorovský 1935 nebo Kielsz 1947). Teorie lašského národa a domnělý lašský jazyk vadí zkrátka tam, kde se tím nejlepším řešením zdá teritoriální expanze na tu nebo onu stranu (anebo alespoň zřetelné preferování jedné z národností). A náhodou není ani to, že pozitivní hodnocení přichází tehdy, je-li Ľysohorskeho laština chápána jako zajímavá (z jeho vnitř-

ních dispozic vycházející) ozvláštnění textu primárně vnímaného co poselství umělecké. V počáteční fázi Ľysohorskeho tvorby se jí vstřícného hodnocení dostává například od Josefa Hory (1933, 1935), předmluvu k jeho prvotině píše F. X. Šalda (1932, s. 8–9) (který nadále tomuto básníkovi věnuje pozornost ve svém Zápisníku). Poněkud odlišné je přijetí Ľysohorskeho tam, kde odpadá bezprostřední možnost využití jeho textů v rámci boje politického či národnostního (anebo pokud je lze využít při stupňování požadavků autonomistických):

Na Slovensku bylo Ľysohorskeho dílo přijato mnohem příznivěji než v českých zemích (Martinek 2017, s. 80).

Velmi důmyslně vysvětluje Martinek příznivý ohlas Ľysohorskeho tvorby v někdejší Sovětské svazu; kde mezi jeho překladatele patří například M. Cvětajeva či B. Pasternak (její Ľysohorsky pokládá za svého přítele). Politicky tehdy pronásledovaní básníci nacházejí v překladech jednu z možností, jak se tvůrčím způsobem realizovat (také možnost oběvy: přetvářet, ani obětují svědomí nebo život). Básně psané slovanským ale poměrně neznámým jazykem jim poskytují prostor pro vlastní umělecký vklad: což lze poznat z „vylepšení“, k nimž v překladech oproti originálu dochází (Martinek ve své monografii tiskne ruské překlady vedle textů v laštině). Básník levicového smýšlení se za 2. světové války stalinské kulturní politiky hodí jako vítaná zástěrka její skutečné povahy (nezištná pomoc malému národu či úcta

¹⁵ Ľysohorskeho laština není vlastně sociolektem (tedy národní, teritoriální mluvou) s ambicemi idiolektu (...která se u konkrétního tvůrce stala řečí básnickou), ale idiolektem (tedy uměle vytvořeným básnickým jazykem) s ambicemi sociolektu. Ty se však přes Ľysohorskeho snahu nikdy nepodařilo naplnit: jím na konci 30. let vytvořená politicko-literární skupina Lašsko perspektíva je v uplatnění laštiny nejednotná a její členové nedodržují Ľysohorskeho pravopisné zásady; dokonce čtenáři a recitátoři z regionu mají s Ľysohorskeho texty problémy; pro svoji teorii lašského národa Ľysohorsky nezískává žádnou politickou podporu a on sám nakonec na tvorbu v laštině postupně rezignuje a místo toho píše v němčině (již jako literát kdysi začínal).

¹⁶ Malý 2017, s. 21: „V tomto ohledu se jako nejpronikavější jeví analýzy týkající se Ľysohorskeho recepce v Rusku”.

k jeho kultuře byla dozajista vhodnou vějíčkou pro časy pokvětnové). A Łysohorskemu poskytují ruská vydání jeho nových sbírek satisfakci při neúspěších politických (trvalá snaha o jazykovou, kulturní a případně také teritoriální autonomii lašského národa¹⁵) a tedy alespoň nějakou záštitu před hrozcím pronásledováním.¹⁶

Pokud je Óndra Łysohorsky „nejpřekládanější básník v dějinách Československa” (Marvan 2009, s. 7–17); a pokud se mu nakonec dostalo vlídnějšího přijetí také v Čechách a Polsku, stalo se tak díky změně uvažování o literatuře, jejím tvůrci a jejích funkcích, k němu dochází v postmodernismu, který před kolektivizující doktríny staví princip tvůrčí individuality a jazykové hry. A také díky proměně politických systémů ve střední Evropě (sám Łysohorsky umírá, ani se dočkal výsledku těchto změn). Vždy inspirátory změněného pohledu na Łysohorskeho jsou – ještě před ní – v Anglii působící básník a překladatel (s vazbami na Čechy) E. Osers a tehdy v exilu působící literární historik Pavel Gan a jazykovědec Jiří Marvan. Také jejich zásluhou vyšel téměř úplný soubor Łysohorskeho lašských básní *Laško poezycja 1931–1977* v roce 1988 v SRN. U předtím „byl roku 1970 ve Švýcarsku dokonce nominován na Nobelovu cenu za literaturu” (Malý 2017, s. 21). Přesto nadále platí:

Łysohorsky je typickou ukázkou osobnosti, která se těžko vejde do domácích kulturních schémat, ale v zahraničních odborných kruzích se setkává s porozuměním (Pilař 2017, s. 204).

Dvě osobnosti je zapotřebí zmínit jako – pro současný stav poznání o Łysohorskem – klíčové. Nedávno zesnulého někdejšího emigranta a pozdějšího válečného kolegu pisatele této práce, výše zmíněného Jiřího Marvana. Ten byl také iniciátorem vcelku reprezentativního výboru z Łysohorskeho poezie (v českém přebásnění Z. Bergrové; Łysohorsky 2005)¹⁷. Na druhé straně Olše (Olzy) mu zdárně sekunduje G. Balowska, z jejíhoho trvalého zájmu o danou problematiku

¹⁷ K čemuž viz také: Harák 2007, s. 40–41; zde na s. 41 také autorovo vyjádření k problematice převodu básnických textů z laštiny do češtiny.

zmiňme alespoň dvě (v roce 2008 a 2013 vydané) monografie (Balowska 2008, 2013); z nich Martinek vychází pro zjištění:

Laško [...] v tvůrčím procesu se stává básnickou fikcí (Martinek 2017, s. 144).

Přesto e fikcí, je pevně usazeno – spolu s Łysohorskeho dílem – v evropském kontextu autorů jazykových minorit. Můžeme se samozřejmě tázat, zdali a nakolik by k upřesnění Ł. místa v rámci literatury (teritoriálně) české přispělo vydání v tehdejší Spolkové republice Německo tištěného souboru v českém převodu.¹⁸ Dozajista by k tomu však pomohla znalost a kritická reflexe Łysohorskeho poezie „psané německy” (Malý 2017, s. 21) – možná bychom pak směli upřesnit rozvažování Radka Malého nad poměrem mezi kvalitou Łysohorskeho díla a mírou básnickovy autostylizace:

Není snadné rozlišit, kde se míra Łysohorskeho sebestylizace a přesvědčení o vlastní roli barda střetá s nedostatkem sebereflexe (Malý 2017, s. 21).

U nyní můžeme ovšem nad povzdechem Pavla Horkého – „umělecká omezení literárního regionalismu nejsou dosud překonána” (Horký 2017, s. 186) – říci, že, pokud nakonec překonána budou, velmi k tomu svojí prací přispěje právě Libor Martinek. Nesmírně plodný překladatel a stále výraznější představitel oné literární historiografie, pro kterou je konkrétní region nikoli do sebe a v sobě uzavřeným celkem, ale prostorem, jím se národní literatura otevírá mezinárodnímu kontextu. Otevřeným oknem. Dobrodrušstvím poznání.

Literatura

Balowska G., 2008, *Lašské dílo Óndry Łysohorskeho. Kapitoly z lexika*, Praha: Univerzita Karlova.

Balowska G., 2013, *Laski mikrojęzyk literacki w kontekście społecznym i kulturowym*, Racibórz: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa.

¹⁸ Zazní zde podruhé *Deus sive natura*; neboť k tomuto pojetí Łysohorsky v posledku dospívá přes údernou poezii proletářské ražby, intimní a reflexivní přírodní lyriku či monumentalizující aktualizace průniku velkých dějin s jich osobním prožitkem.

- Gorovský K., 1935, *Ondra Lysohorský čili Koždoň na Parnase*, „Turbina” 1, č. 10, s. 149–154.
- Harák I., 2007, *Byl jednou jeden autor*, „Psí víno”, č. 42, s. 40–41.
- Hora J., 1933, *Óndra Lysohorský*, „Panorama” 11, č. 19, s. 141–142.
- Hora J., 1935, *Hłos hrudy*, „Panorama” 13, č. 3, s. 37–38.
- Horký P., 2017, *Martinkovo detailní mapování literatury Českého Těšínska*, „Slavica Wratislaviensia. Acta Universitatis Wratislaviensis” CLXIV, s. 184.
- Jaworski K., 2002, *Jasiczku, zastrzelcie się!...* „Zwrot”, č. 6, s. 38–39.
- Kiełsz [Kubisz Pavel], 1947, *Óndra Lysohorský*, „Szyndzioly”, č. 1, s. 3.
- Kijonka T., 1990, *Zabić poetę*. In: *Henryk Jasiczek – Jak ten obłok*. Katowice: Śląski Fundusz Literacki.
- Křivánek V., 2017, *Libor Martinek: »Laško-evropský básník Óndra Lysohorský«*. In: L. Martinek, *Laško-evropský básník Óndra Lysohorský*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, s. 205.
- Lichański S., 1962, *Henryk Jasiczek z Zaolzia*, „Twórczość”, č. 1, s. 116–118.
- Lysohorský Ó., 2005, *Poručénstvo / Odkaz*. Praha: Univerzita Karlova.
- Malý R., 2010, *Óndra Lysohorský jako výzva pro českou literární historii*. „Tvar” 21, č. 17, s. 21.
- Martinek L., 2015, *Identita v literatuře Těšínska*. Opava–Kielce: Literature & Sciences – STON 2.
- Martinek L., 2016, *Henryk Jasiczek. Monografie*. Opava: Literature & Sciences.
- Martinek L., 2017, *Laško-evropský básník Óndra Lysohorský*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT.
- Marvan J., 2009, *Óndra Lysohorský, lašský básník s poselstvím pro naši novou Evropu*. In: *Óndra Lysohorský, Bard svojého ludu / Euro-lašský poeta Óndra Lysohorský – A Euro-Lachian poet / The bard of his people Óndra Lysohorský*, Ostrava: Krajský úřad, s. 7–17.
- Novotný V., 2016, *Libor Martinek: »Henryk Jasiczek. Monografie«*. In L. Martinek, *Henryk Jasiczek*. Opava: Literature & Sciences, s. 200.
- Pilař M., 2016, *Libor Martinek: »Henryk Jasiczek. Monografie«*. In L. Martinek, *Henryk Jasiczek*. Opava: Literature & Sciences, s. 202.
- Pilař M., 2017, *Posudek monografie Libor Martinek »Laško-evropský básník Óndra Lysohorský«*. In L. Martinek, *Laško-evropský básník Óndra Lysohorský*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, s. 204.
- Plačková M., 1997, *Tzv. teorie dvou vlastí Poláků na Těšínsku v 50. letech*, „Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy”, č. 2, s. 15–17.
- Rosner E., 1995, *Literatura polska z czeskiego Śląska*, Cieszyn: Uniwersytet Śląski, Filia w Cieszynie.
- Sivek A., 1959, *Zbojník Ondráš a ondrášovská tradice ve slovesnosti slezské oblasti*, Praha: Naše vojsko.
- Šajtar D., 1960, *O polské literatuře na Těšínsku*, „Plamen”, č. 8, s. 117–118.
- Šalda F.X., 1932, *Úvodní slovo*. In: Ó. Lysohorský, *Spjéwajuco piaśc*. Praha: Družstevní práce, s. 8–9.